

Ва ўмовах блізкароднаснага руска-беларускага білінгвізму, існавання дзвюх нацыянальных культур неабходна ўлічваць культуралагічныя фактары ў працэсе лінгвістычнай адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь. Культура прадстаўлена ў свядомасці білінгва метафарычным і фразеалагічным багаццем абедзвюх моў, сукупнасцю сродкаў моўнага этыкету, асаблівасцямі лексічнай і граматычнай спалучальнасці слоў. Для эфектыўнага міжкультурнага ўзаемадзеяння ва ўмовах полікультурнага адукацыйнага працэсу неабходны культуразнаўчы падыход да навучання мове (важна не проціпастаўленне моў і культур, а іх супастаўленне), спецыяльная арганізацыя вучэбнага працэсу з улікам асаблівасцяў моўнай сітуацыі.

Праграмай па вучэбнай дысцыпліне «Беларуская мова» для спецыяльнасці 1-01 02 01 «Пачатковая адукацыя» не прадугледжана вывучэнне тэксту як адзінкі мовы. Праца з тэкстам праводзіцца на практычных занятках пры вывучэнні іншых тэм. Выкарыстанне пры навучанні мове тэкстаў нацыянальна-культурнай накіраванасці, акцэнтаванне ўвагі на эксплікатарах нацыянальна-культурнай прасторы тэксту дазваляюць пазнаёміцца з яе нацыянальнымі асаблівасцямі, сфарміраваць веды пра родны край, традыцыі, выхаваць любоў і павагу да нацыянальнай спадчыны.

Літаратура

1. Синица, И. А. Языковая личность учёного-гуманитария XIX века / И. А. Синица. – К. : Издательский Дом Дмитрия Бурого, 2006.
2. Филлин, Ф. П. Истоки и судьбы русского литературного языка / Ф. П. Филлин. – М. : Наука, 1981.
3. Шанский, Н. М. О национально маркированной номинации в русском языке / Н. М. Шанский, Т. А. Баброва // Русский язык в школе. – 1997 – №6. – С.79–83.

І. П. Клімаў (Беларусь)

ДА ПРАБЛЕМЫ ЖАНРУ НЯСВІЖСКАГА КАТЭХІЗІСА 1562 Г. СЫМОНА БУДНАГА

Спецыфіка і праблема жанру старабеларускага (стараўкраінскага) пісьменства (літаратуры) абумоўлена ў значнай ступені жанравым сінкрэтызмам, уласцівым усяму гэтаму пісьменству (гл. напр. [2, с. 18]). Таму многія творы даўняга пісьменства ў жанравых адносінах з'яўляюцца няўстойлівымі ці неаднастайнымі. Да таго ж даўнім аўтарам часта бракавала выразных уяўленняў пра той ці іншы жанр, і, адпаведна, яны не заўжды маглі вытрымліваць яго параметры ў сваім творы. З іншага боку, у ранейшай традыцыі маглі проста адсутнічаць пэўныя жанры, што прымушала запазычваць іх з замежных крыніц, або пераносячы адтуль усе параметры новага жанра, або дадаючы да іх некаторыя ўласныя (у тым ліку і за кошт выкарыстання параметраў іншых, ужо вядомых жанраў).

Напэўна, у найбольшай ступені гэта можна назіраць у жанры катэхізіса, які быў адносна новы з'явай не толькі для старабеларускага (стараўкраінскага) пісьменства, але і для ўсяго еўрапейскага пісьменства XVI ст.

Хаця сляды катэхізіса адзначаюцца ўжо ў ранняй царкве, а навучанне вернікаў рознымі спосабамі адбывалася і ў эпоху сярэднявечча, пашырэнне катэхізісаў, як і самой назвы твора звязана, з Рэфармацыяй і прыпадае на XVI ст. Да таго часу не існавала нейкай агульнапрынятай ці нават толькі ўсталелай канцэпцыі катэхізіса якога б то ні было кшталту. Таму ўзорамі для аўтараў катэхізісаў XVI ст. служылі фактычна сучасныя ім творы (ці творы адносна нядаўняга паходжання) – зразумела, найбольш вядомых аўтараў і прэчэдэнтных інстанцый (Лютара, Кальвіна, Егана Брэнца, Гайдэльбергскі катэхізіс, Ватыканскі катэхізіс, катэхізіс Пятра Канізія і інш.). У сваю чаргу, і самі аўтары, не звязаныя

ранейшай традыцый (і больш-менш вольныя ад вузкага дагматызму), маглі, з аднаго боку, звяртацца да розных прыкладаў і крыніц, а з другога боку, надаваць сваім творам дастаткова розны змест і кампазіцыю.

Першым беларускім (і наогул усходнеславянскім катэхізісам з'яўляецца пратэстанцкі катэхізіс (Нясвіж, 1562) Сымона Буднага, надрукаваны на сродкі князя Мікалая Радзівіла. Гэты Нясвіжскі катэхізіс (далей – НК) складаецца з чатырох частак, даволі неаднолькавых паводле свайго аб'ёму і зместу. Твор здабыў некаторую папулярнасць сярод усходнеславянскіх чытачоў, а таму ў пэўным сэнсе мог служыць узорам і прыкладам не толькі для катэхізічнай літаратуры, але і палемічнай ды тэалагічнай. Даследаванне жанру гэтага помніка таксама мае значэнне для вывучэння стылю і мовы Сымона Буднага як выдатнага старабеларускага пісьменніка і публіцыста.

Пытанне жанру НК спецыяльна ў навуцы яшчэ не разглядалася, ва ўсялякім выпадку, філолагамі. У лепшым выпадку яно закраналася гісторыкамі, але нежк мімаходзь. У навуцы пакуль няма спецыяльнага даследавання жанравай прыроды НК ці хаця б аналізу літаратурнай формы твора. Найбольш устойлівая і распаўсюджаная думка ў айчынных і замежных даследчыкаў: помнік – не зусім катэхізіс або толькі знешне, фармальна катэхізіс, але насамрэч з'яўляецца трактатам, у значнай частцы – палемічным.

Сапраўды, змест і стылістыка НК вельмі спецыфічныя, што было заўважана рознымі даследчыкамі ўжо даўно. Адзін з першых знаўцаў, які працаваў з помнікам, Г. Мерчынг, падкрэсліў незвычайнасць твора: «nie jest to bowiem katechizm, jak go rozumiano w XVI wieku i dziś jeszcze rozumiemy, ale obszerny, popularny traktat o dogmatyce chrześcijańskiej, samodzielnie napisany, nie wzorowany na żadnym innym źródle poza formę zewnętrzzną pytań i odpowiedzi» [9, s. 23]. Яму датакаў польскі гісторык Ст. Кот: «Trotz der populären Form eines Katechismus, die Budny aus den Erfahrungen während seiner Wilnaer Zeit geläufig war, ist das Werk eine selbständige systematische Darstellung der christlichen Lehre im Geiste des Protestantismus» [8, S. 67].

Не маглі не звярнуць увагу на НК і савецкія даследчыкі, якія рупліва шукалі ў старабеларускім (стараўкраінскім) пісьменстве прыклады сацыяльных канфліктаў, перш за ўсё класавыя антаганізмы і класавую барацьбу. Бадай, найбольшы ўнёсак тут належыць С. Падокшыну, які шырока выкарыстоўваў матэрыял НК у якасці ілюстрацыі для аспісання такіх канфліктаў у даўняй Беларусі. «Хотя он был написан с целью пропаганды среди белорусского народа реформационного учения, его содержание выходило далеко за рамки вероучительного пособия. Катехизис является своего рода социологическим и религиозно-философским трактатом, в котором поднимались вопросы об отношении к светской власти, войне, рассматривались взаимоотношения между феодалами и крестьянами, мастерами и подмастерьями и учениками, затрагивались проблемы просвещения, подвергались критике господствующая церковь и духовенство» [6, с. 32]. Пазней даследчык таксама пісаў: «“Катэхізіс” быў свайго роду сацыялагічным і рэлігійна-філасофскім трактатам, у якім уздымаліся надзвычай актуальныя на той час пытанні» [4, с. 183]. Не адставалі ад Падокшына ў сваіх ацэнках і іншыя беларускія вучоныя савецкіх часоў. «“Катэхізіс”, які па назве трэба было б лічыць выкладаннем асноў веравучэння ў форме пытанняў і адказаў, у сапраўднасці з'яўляўся трактатам аб спрэчных праблемах рэлігіі і грамадскіх адносін», сцвярджаў Я. Парэцкі [5, с. 82]. «Основное внимание в несвижском Катехизисе (1562) С. Будный уделил острейшим социальным и общественно-политическим проблемам, затрагивавшим самую суть феодально-крепостнических отношений. Эти характерные аспекты богословской по своему жанру книги не встречаются в таком виде ни

в каких других реформационных изданиях Катехизиса, вышедших в Великом княжестве Литовском и Польше XVI в.», лічыў Г. Галенчанка [1, с. 116–117].

Больш уважаная аэнка помніка адбылася ў паслясавецкай часы. Для І. Саверчанкі НК «без сумневу, – адна з галоўных крыніц вывучэння філасофскіх, тэалагічных, этычных і сацыяльна-палітычных поглядаў выдатнага беларускага пісьменніка і мысліўца XVI ст.» [7, с. 23]. Сапраўды, нельга не згадзіцца з вучоным, што роля сацыяльна-палітычнай праблематыкі ў творы Буднага, мякка кажучы, надта перабольшана. І ўжо зусім памылкова лічыць, што менавіта грамадска-палітычныя ідэі з’яўляюцца выдучымі ў гэтым рэлігійным творы. Трэба выразна падкрэсліць, што адсылкі і алюзіі да грамадска-палітычнага жыцця XVI ст. трапляюцца ў помніку толькі ў яго 1-й частцы, тады як тры астатнія часткі НК цалкам пазбаўлены падобных звестак і прысвечаны чыста тэалагічным пытанням. Абмеркаванне асобных сацыяльных і палітычных пытанняў хаця і прысутнічае ў НК, аднак не з’яўляецца ні яго асноўнай тэмай, ні мэтай усяго твора Буднага. Больш таго, такое абмеркаванне мае другаступеннае значэнне і падпарадкавана стрыжнявой і асноўнай тэме – рэлігійнай, якая прысутнічае ў 1-й частцы твора і раскрываецца ў яго трох астатніх частках.

Хібны погляд на НК для даследчыкаў XX ст. зразумелы, паколькі аналіз помніка як літаратурнай з’явы для іх заставаўся на заднім плане ці адсутнічаў увогуле. Для больш адэкватнай рэцэнзійі НК помнік неабходна разглядаць як з’яву літаратуры, як здабытак пэўнага жанру, як кампанент пэўнай жанравай традыцыі. Такі падыход дазваляе зразумець сэнс і ідэалогію помніка, яго функцыянальнае прызначэнне і мэтавую аўдыторыю. Даследчыкі, якія звярталі ўвагу толькі на некаторыя аспекты твора, фактычна канструявалі для сябе штучны сэнс помніка і, адпаведна, рабілі хібныя высновы наконт яго жанравай прыроды.

Першая праблема, якая ўзнікае пры даследаванні жанру НК, звязана з месцам помніка ў пісьмовай традыцыі. Гэты твор Буднага быў першым катэхізісам на ўсходнеславянскай глебе і заклаў у ёй пачаткі катэхізічнага жанру. Немагчыма звязаць НК з якім-небудзь папярэднім творам стараўкраінскага пісьменства, які б мог паслужыць для Буднага ўзорам ці крыніцай хаця б асобных рыс. Такія ўзоры і крыніцы трэба шукаць на Захадзе.

Аднак звяртанне да еўрапейскіх крыніц паказвае брак непасрэднага ўзору, паводле якога Будны ствараў свой катэхізіс. НК адрозніваецца ад іх зместава і стылістычна. Амаль усе еўрапейскія катэхізісы (найбольш прэцэдэнтныя з іх у пратэстанцкай плыні: Лютара, Кальвіна, Брэнца, Гайдэльбергскі катэхізіс) уяўлялі сабой фактычна асертыўныя і апалагетычныя творы. На пытанні ў іх даваліся больш-менш дакладныя фармулёўкі (у розных аўтараў – рознай ступені працягласці, лагічнасці і яснасці), без істотных тлумачэнняў і вывятлення ўсіх дэталей, часам – разам з біблейнымі цытатамі ці толькі спасылкамі на іх. З паслядоўнасцю і лагічнасцю выкладу суседнічала метафарычнасць фармулёвак і тэрмінаў, не бракавала і штучнага пафасу. Часта ўжываліся розныя рытарычныя аздобы: параўнанні, метафары, рытарычныя пытанні (у адказах), заклікі і звяртанні, эпітэты, сінанімізацыі, анафары і да т. п. Але адна рыса ў заходніх катэхізісах звычайна адсутнічала ці была прадстаўлена мінімальна – гэта палеміка. Хаця ў цэлым палеміка была ўласцівая эпасе Рэфармацыі, але звычайна выносілася за межы такіх дыдактычных твораў, як катэхізіс. Іх аўтары звычайна пазбягалі спрэчных тэрмінаў і фармулёвак, паколькі імкнуліся прадставіць нейкі базавы ўзор дактрыны, прызначаны народу, моладзі і малападрыхтаваным святарам.

Зусім інакшая карціна ўзнікае пры вывучэнні НК. Твору Буднага ўласцівы адметныя эмацыянальнасць і непрыхаваная палемічнасць апавядання (што праўд-

ляецца і ў іншых творах Буднага – на польскай мове). Падобны тэкст мала падыходзіць для навучальнага дапаможніка. Яго адказы (і многія пытанні) надта працяглыя і складаныя нават для дарослых, не кажучы ўжо пра дзіцячы розум і памяць. Не падыходзіць НК і для катэхізацыі шырокіх народных масаў. Яго складаная і разгалінаваная кампазіцыя і змест не пасуюць прастароднаму ўспрыманню, а разлічаны на падрыхтаванага, а то і адукаванага чытача, які ў дадатак добра арыентуецца ў праваслаўнай дактрыне і царкоўнаславянскім пісьменстве. Таму трэба зрабіць выснову, што чытачамі НК маглі быць толькі адукаваныя беларускія пратэстанты, а таксама праваслаўнае духавенства.

Звяртаючыся да палемічных прыёмаў і ўзмацняючы эмацыйнае гучанне ў сваім творы, Будны непазбежна адступаў ад узораў і традыцый тагачаснай катэхізічнай літаратуры Захаду. Не дзіва, што НК напісаны жывой, непасрэднай мовай, месцамі нават вобразнай і афарыстычнай. У творы прысутнічаюць фрагменты розных жанраў: і побытавыя замалёўкі, і сацыяльныя характарыстыкі, і рэлігійныя разважанні, і лагічныя высновы, і дагматычныя тэзісы, і гістарычныя экскурсы. Разам з тэматычнай і стылістычнай разнастайнасцю адбываецца і змяшэнне ці зліццё розных моўных і выяўленчых сродкаў, стварэнне асаблівай метафорыкі і экспрэсіі твора (што прыносіць у твор драматызм і персанальнасць). Таму НК можна разглядаць як складаны і неадназначны ў жанравых адносінах твор. У ім прысутнічаюць элементы і казанія, і падручніка, і экзэгэтычнага аналізу, і гістарычнага экскурса, і рэлігійнага трактата, і палемічнага памфлета. І разам з тым увесь гэты разнародны матэрыял ахоплены дастаткова стройнай кампазіцыяй, зададзенай лінейна разгорнутай паслядоўнасцю артыкулаў, размешчаных у пэўнай паслядоўнасці.

Трэба зрабіць выснову, што Будны стварыў поліфункцыянальны твор, які дазваляе выкарыстоўваць яго для рознай аўдыторыі з рознымі мэтамі: не толькі дзеля катэхізацыі, але і рэлігійнай палемікі, і тэалогіі. У папулярызатыўных адносінах Будны таксама мусіў імкнуцца да выкарыстання больш дасяжных і дзейсных формаў рэлігійнай прапаганды. Яму неабходна было ўсталяваць пэўны кантакт з чытачом, завяваць у яго давер ці нават аўтарытэт. Дзеля гэтага выкарыстоўваўся шырокі дыяпазон адпаведных сродкаў: рытарычныя пытанні, звяртанні, заклікі, апеляцыі да відавочнасці, апеляцыі да штодзённага вопыту і да т. д. (гл. у дэталіх [3]).

Як бачна, буйны і складаны паводле сваёй кампазіцыі і свайго зместу твор Буднага выклікаў неадназначную ацэнку даследчыкаў, пераважна нефілолагаў. Яны бачылі ў ім не столькі катэхізіс, колькі трактат ці памфлет. Аднак такую кваліфікацыю трэба прызнаць недакладнай і аднабаковай. НК з'яўляецца ўсё ж катэхізісам, хая і даволі спецыфічным, пазбаўленым аналагаў у тагачаснай еўрапейскай катэхізічнай традыцыі (не кажучы ўжо пра старабеларускую / стараўкраінскую). У мэтах папулярызатыў Будны надаў яму выразную палемічнасць, а таксама не змог пазбавіцца эмацыйнасці, 107ласцівай і іншым яго творах (на польскай мове). Помнік павінен быць ўважліва і карэктна разгледжаны як літаратурны твор, а яго стылістычныя рысы вывучаны больш дэталёва і ў належным кантэксце.

Літаратура

1. Голенченко, Г. Я. Идеиные и культурные связи восточнославянских народов в XVI – середине XVII в. / Г. Я. Голенченко, научн. ред. В. И. Мелешко, А. А. Подкошин. – Минск : Наука и техника, 1989. – 283 с.
2. Клімаў, І. П. Старажытная беларуская літаратура XI–XVI стст. : Эпохі і постаці / І. П. Клімаў. – Мінск : БДУКМ, 2010. – 214 с
3. Клімаў І. П. Стылістычныя асаблівасці артыкулаў у «Катэхізісе» (Нясвіж, 1562) Сымона Буднага / І. П. Клімаў // Библиотеки и музеи в современной образовательной и социо-

- культурной среде: сохранение традиций и перспективы развития: Мат-лы Междунар. науч.-практ. конф. В 2 ч. – Минск, 2019. – С. 146–148.
4. Падокшын, С. Свято далёкага мінулага: Роздум пра час і людзей / С. Падокшын // Польша. – 1968. – № 4. – С. 181–192.
 5. Парэцкі, Я. І. Сымон Будны / І. Парэцкі. – Мінск : Выд-ва БДУ імя У. І. Леніна, 1975. – 168 с.
 6. Подокшин, С. А. Идеиное содержание Несвижского катехизиса 1562 г. / С. А. Подокшин // Материалы к IX конференции молодых ученых: Общественные науки. – Минск, 1964. – С. 32–37.
 7. Саверчанка, І. В. Сымон Будны: Гуманіст і рэфарматар / І. В. Саверчанка. – Мінск : Універсітэцкае, 1993. – 224 с.
 8. Kot S. Szymon Budny: Der größte Häretiker Litauens im 16. Jahrhundert / S. Kot // Wiener Archiv für Geschichte des Slaventums und Osteuropas. – Bd. 2: Studien zur älteren Geschichte Osteuropas. – Teil 1: Festschrift für Heinrich Felix Schmid. – [Graz; Köln], 1956. – S. 64–118.
 9. Merczyng, H. Szymon Budny jako krytyk tekstów biblijnych / H. Merczyng. – Kraków : Akademia Umiejętności, 1913. – 178 s.

Р. М. Ключник (Украина)

АНГЛОЯЗЫЧНЫЕ СМИ КАК СРЕДСТВО ОБУЧЕНИЯ ГРАММАТИКЕ

Обучая студентов английскому языку, было бы недостаточно корректным рассматривать только учебники и пособия, потому что живой, реальный язык несколько отличается от того, который зафиксирован в дидактических материалах. Национально-культурный аспект современного образовательного пространства заключается, среди прочего, и в том, что средства массовой информации передают особенности менталитета, традиций, интересов жителей страны или отдельной группы людей. Грамматика английского языка в полной мере отображена в средствах массовой информации Великобритании, США, Австралии, а также странах, где английский язык традиционно широко используется (Индия, Израиль, Швеция).

СМИ помогают студентам получить представление о стандартах речи, которых придерживаются журналисты. Безусловно, в академической речи следует соблюдать правила грамматики. Но для тех студентов, которые планируют работать в СМИ либо же просто интересуются современным английским медиадискурсом, работа с аутентичными газетными текстами на экономическую и социально-политическую тематику является важной составляющей приобретения языковых компетенций [8, с. 55]. Как известно, в газетных заголовках часто опускают артикли, вспомогательные глаголы, что не отменяет того факта, что эти части речи следует использовать во всех остальных случаях. Несмотря на некоторые грамматические «вольности», СМИ – это важное средство обучения грамматике английского языка.

Б. Кумаравадивелу отмечает, что современная педагогическая наука вступила в «послеметодовую» эру, в которой нет единственно верного метода обучения языкам. Успех или неудача в образовательном процессе зависит от комплекса факторов, среди которых – профессионализм преподавателя, подбирающего нужные методы для конкретного случая. Такой подход именуется принципиальным прагматизмом [5].

Педагогическая грамматика предполагает своеобразную интерпретацию грамматических явлений изучаемого языка преподавателем (автором учебника), чтобы сделать эти явления понятными для иностранца. Например, некоторые лингвисты полагают, что в английском языке вообще нет будущего времени глагола, в то же время существуют различные его модальности. Так, форма с *will* предполагает прогнозы на будущее, основанные на предыдущем опыте, либо высказывание только что принятого решения относительно